

СТАНОВИЩЕ

ОТ ПРОФ. Д.Ф.Н. СТИЛИЯН ЙОТОВ ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД
НА КРАСИМИРА АНДРИЯНОВА КРИВОРОВА НА ТЕМА:
НЕВЪЗМОЖНИТЕ СВЕТОВЕ ВЪВ ФИЛОСОФИЯТА НА ХХ ВЕК

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ – 2.3. ФИЛОСОФИЯ

(*Философия на Новото време*)

ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН “ДОКТОР”

В качеството си на научен ръководител на Красимира Криворова имам предимството да познавам по-детайлно етапите на нейното изследване и на формулиране на тезите в дисертацията ѝ. Затова мога да потвърдя безрезервно оригиналността и самостоятелността на представения текст. През цялото време тя ме е впечатлявала със своята целенасоченост и последователност, с желанието и смелостта да участва в дискусии, да представя и защитава схващанията си, да черпи креативно от въпросите и критиките. Затова от самото начало ще изтъкна, че тя притежава качествата на млад учен, умее да реконструира класически и актуални проблеми, имащи значение за съвременната философия, наука и хуманитаристика, да ги анализира съгласно високи стандарти. Отличителен и бих казал рядък белег на изследванията ѝ е съчетаването на исторически и логически подходи. В съвместните ни семинари Криворова е демонстрирала не само осведоменост, но и такт. Смятам, че тя притежава изградени умения не само да изследва, но да преподава и да организира съвместни проекти.

Предложената дисертация *Невъзможните светове във философията на ХХ в.* е в обем от 257 стр., съпътства се от библиография на цитираната литература, наброяваща 148 заглавия, сред които 26 на български език, останалите – най-вече на английски. Структурата на изложението представя в пълнота и с последователност тезите на авторката, а авторефератът резюмира прецизно основните моменти на изследването. Езикът е достъпен и ясен, изводите са формулирани на базата на достатъчно доказателства и остават открити за критика и развитие. Участието на Криворова в девет национални и международни конференции, както и наличието на пет самостоятелни публикации в представителни издания не просто покриват изискванията от Закона и Правилника на СУ, но свидетелстват, че научната публика е добре запозната с резултатите от проекта. Вътрешната защита на дисертацията пред катедра История на философията на СУ показва недвусмислено, че както съдържанието на

темата, така и доводите в интерпретациите на дисертантката са обект на споделен интерес и на заслужено признание от страна на колеги с най-разнообразен научен профил.

Преди да оценя онези приноси моменти, които смятам за най-важно постижение, искам специално да изтъкна актуалността на самия избор на изследователското поле и финалното фокусиране върху ключови проблеми в него. Дисертацията на няколко места се занимава със схващания на Грeъм Прийст, в това число с негови най-нови публикации. Същевременно Прийст публикува през декември 2016 г. ново, два пъти по-голямо издание на книгата си от 2005-а *Към небитието*, в което още предговорът предизвиква стъписване дори у осведомените читатели, колко водещи умове в момента се занимават с проблемите на невъзможните светове, с несъществуващите обекти или със самото съществуване. В епицентъра на тези разгорещени дебати Красимира Криворова успява да се ориентира много добре, да систематизира гледните точки и решения, да удържа собствена, критически осмислена позиция.

Първият принос в дисертацията, който искам да отбележа, е историко-философски. Той изпъква в разгръщането на цялото изложение и това не е случайно предвид профила на самата докторантура, но преобладава най-вече в първа глава, посветена на възгледите на Аристотел, Лайбниц, Кант, Хегел. Самият подбор на тези четири концепции относно модалността е добре защитен, защото всяка от тях се ангажира експлицитно и със свое собствено разбиране за същността на логиката, освен това кореспондира с установената в България традиция за съвкупно осмисляне на класиката за да се открият на нейния фон онези проблеми, които се нуждаят от нови и по-адекватни решения. Криворова познава оригиналните текстове, умее да ги чете аналитично, възползва се компетентно и коректно от чужди прочити и предлага собствени обобщения и тези, без да изтъква водещата нишка на изследването си. Благодарение на това във всяка от класическите теории излизат наяве принципи, които подреждат значението на отделните модалности, начините на взаимодействието помежду им, спецификата на възможността и изводите от всичко това за смисъла и формите на невъзможността. В историко-философски план тези 100 страници от текста на дисертацията са постижение сами за себе си, освен това е нужно съвсем малко усилие да се види, колко още по-детайлно познание притежава Криворова относно цялостното творчество на разгледаните автори.

При настоящето четене на текста в неговата завършена форма и с оглед рецензирането му ще си позволя да изразя и едно донякъде неочаквано впечатление. Частта, посветена на Лайбниц, се откроява не само поради по-дълготрайните занимания на дисертантката с този автор – той е в центъра и на двете ѝ дипломи работи, но и с със специално обособената глава „Теории за възможните светове” (с. 36-53), в частност – и с очертаването на принципни разлики в употребата и дефинирането на модалните категории от страна на Лайбниц, от една страна, и в полето на съвременните теории, от друга. Ала извеждането на темата за възможните светове на преден план в средата на първа глава, подхващането ѝ във втора и обсъждането ѝ през нейната противоположност в трета прави така, че акцентът върху теорията на Кант за модалностите да избледнее по принцип, а хипотетичното допускане на стр. 74 за „семантика на възможните светове” при Кант да изглежда незначително. В не малка степен това се отнася и до анализите на Хегеловта теория, където в рамките на заключителната част относно невъзможността изобщо (с. 100-105) повдигането на въпроса за възможните и невъзможни светове става някак мимоходом.

С това не отправям упрек за самоцелно изследване – на Кант и Хегел – в рамките на дисертацията. Напротив, склонен съм да изтъкна и този момент като постижение, донякъде в попериянски смисъл, че по този начин е открит и осъзнат отрицателен резултат, което от своя страна оправдава прекъсването на историческия преглед и рязкото пренасяне на изследването в дискусиите на ХХ в.

Вторият принос бих отбелязал като философско контекстуализиране, дори подзиждане на модалната логика и той изпъква особено във втора глава. Впрочем, това е изтъкнато още на първо място и в автореферата. От съвместния ни спецкурс „Възможните и невъзможните светове“ имам преки впечатления колко добре Криворова познава особеностите и немалко от разновидностите на модалната логика. Забележителното в дадения случай е, колко компактно и целенасочено тя е подбрала такива опорни моменти за да разгърне собственото си доказателство в последователност, но и да разкрие нуждата от обвързването на модалната логика не само със семантика, синтаксиса така или иначе тя носи със себе си, но и с метафизически измерения (с. 123-124, 138). Добре защитена изглежда и тезата за познавателно превъзходство на теорията за възможните светове в сравнение с една по-обща и неквалифицирана теория за модалностите, което косвено повдига въпроса за границите и за допълването ѝ, а от там и за нуждата от ново допълване, в случая – чрез схващания за невъзможните светове. Възможно възражение срещу мотивацията на

познавателното развитие съзирам от страна на засъпниците на формалните науки – математика, логика. Много често за тях копнежите по метафизика – а схващанията за възможни или за невъзможни светове дават израз именно на такъв копнеж – не са пряко следствие от провал или от изчерпване на формалните теории. Естествено, не е изключено всяко едно от двете допълвания да е продиктувано и предизвикано на различни основания. От тук и любопитството ми, как би отговорила Красимира Криворова на подобно възражение?

Трета глава тръгва от две констатации – конкуренцията между опити за осмисляне на съвременното състояние на модалната логика с помощта на теории за възможните светове (с. 145) и наличието на няколко системи, обхващащи равнищата или измеренията на модалностите, предложени от класическите теории от първа глава (с. 141-144). Идеята на Криворова е да използва йерархията в проявата на модалностите за да потърси решение, по-скоро да обоснове избор в полза на някоя от концепциите за възможните светове. И това е *най-същественният принос* в дисертацията ѝ – аргументи в полза на избора на теория с решаващата помощ на невъзможността.

Предложената аргументация предлага първоначално една „феноменология“ на четири вида невъзможност – логическа, физическа, контекстуална и метафизическа (с. 145-155), а след това – сравнение между тях по смисъл и по силата на тяхната рестриктивност (с. 155-162). Именно сравнението разкрива една дилема, която – като не малко дилеми – може да доведе търсенето на избор до апория. Напрежението в нея се определя от това дали логическият или метафизическият смисъл е основополагащ за йерархията в измеренията на модалностите. Според Криворова засъпниците на модалната логика (обичайно) или сливат метафизическия смисъл с логическия или го поставят веднага след него (с. 157). Тя застъпва обратната позиция и предлага своите основания за това. Което без съмнение е спорна теза, в това число будещи съмнения и у мен.

Не мога обаче да не се съглася с констатациите в дисертацията, че съвременната логика пребивава в състояние на радикален плурализъм. Затова всяко първенство на логически смисъл на невъзможното трябва да отговори и на въпроса: каква логика? И какво става, когато допуснем не само логически празноти или пресищане, а съществуване на логики, в това число и параконсистентни, както предлага Прийтс? Освен това въвеждането на темата за възможните светове в модалната логика не е ли вече опит за нейното метафизическо подзидане? Естествено, навярно не само за мен е неясно, колко строга може да бъде една метафизика? И в текста на Криворова се

съдържат немалко илюстрации за метафизически възможни неща, които будят недоумение, защото съдържат противоречие или неопределеност. Тя изрично заявява: „моето предпочитание се състои в това, метафизическите въпроси да не се съобразяват с логически дефиниции, принципи и закони”, „приемам, че те [става дума за доста необичайни предмети] са метафизически възможни, защото не виждам достатъчно основателна причина да не могат да бъдат” (с. 158). Същевременно невъзможността е следствие от разбирането за възможност и необходимост, тя винаги е тяхно отрицание и никога не е изначална категория. Което значи, че същинският проблем се дължи на разкрепостеното мислене за възможното.

Ще споделя едно наблюдение. В историческата реконструкция експлицитно е посочено, че Лайбниц и Хегел поддържат идеята за „абсолютна невъзможност”. Паралелно на техния възглед бихме могли да приемем и Аристотеловата метафизическа невъзможност за абсолютна, дори за Кант логическата невъзможност, за разлика от реалната, има подобен смисъл. Какъв е нейният статус в съвременните теории, с които занимава Криворова? Фактически, след стилизирането на дилемата на с. 162 – коя форма на невъзможност е абсолютна, а останалите – относителни и след предложената асиметрия относно абсолютността в двата варианта, в текста трудно може да се открие израза „абсолютна невъзможност”. Затова пък изреченията в които се появява, са особено ярки: „Такъв свят ще е абсолютно невъзможен в логически смисъл или най-невероятният невъзможен свят” (с. 173). „Именно поради това има основание да се преразгледа и възгледът ни за закона за непротиворечието – би могло да се твърди, че законът за непротиворечието важи необходимо, но не и абсолютно” (с. 223). Накрая, имаме и идеята за „абсолютно анархичен от логическа гледна точка свят” (с. 236, 245). Йерархията на модалностите, в която метафизиката, а не логиката има определяща роля, сякаш трансформира абсолютната невъзможност в най-малка вероятност, доближава я до съвършената анархия. По този начин я изпълва с някакво съдържание и тя престава да бъде чисто нищо.

Колкото и да е парадоксално, това „опитомяване на абсолютната невъзможност” се оказва инструмент, с който да се направи „добре информиран” избор сред конкуриращите се концепции за възможни светове и Криворова предлага своето решение, „предпочитание” в полза на актуализма (с. 210). Наред с това постига още две неща. Първо, с анализа си на схващанията на Т. Ягисава показва до колко по-неправдоподобни резултати може да стигне разгръщането на най-ярката форма на посибилизма днес. Второ, във финалната част на дисертацията си (с. 221-234) показва

плодотворността на решението си по отношение на редица логики с параконсистентен характер.

За мен обаче приложението на нейното решение съдържа и потенциала за бъдещи изследвания в областта на епистемичната невъзможност, за което е загатнато на с. 239. В тази връзка с интерес ще очаквам нейните решения относно формите на противоречивост в езика и във въображението и обяснението им от една съдържателна и метафизическа гледна точка.

С Красимира Криворова нямам съвместни публикации.

Заключение. Като имам предвид изброените достойнства на дисертационния труд на Красимира Криворова, задълбочеността на познанията ѝ в областта на направените изследвания и уменията ѝ да защитава направените изводи, давам своето положително становище и еднозначно смятам, че журито трябва да ѝ присъди единодушно научно-образователната степен “доктор”.

Изразител на становището

София, 20 април 2017 г.

(проф. дфн Стилиян Йотов)
катедра История на философията
СУ „Св. Климент Охридски”